

**ULUSLARARASI
SEYFUDDÎN ÂMÎDÎ SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ**

**INTERNATIONAL
CONFERENCE ON SAYF AL-DIN AL-AMIDI PAPERS**

بحوث مؤتمر سيف الدين الآمدي الدولي

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Ahmet ERKOL

Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ADAK

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BOR

İstanbul 2009



© Eserin Her Türlü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak
Ensar Neşriyat'a Aittir.

ISBN : 978-605-5623-02-9

Kitabın Adı

Uluslararası Seyfuddin Âmidî Sempozyumu Bildirileri

Editörler

Doç. Dr. Ahmet ERKOL
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ADAK
Yrd. Doç. Dr. İbrahim BOR

Kapak Düzeni

Etik Ajans

Sayfa Düzeni

Utku SÖNMEZ

Baskı-Cilt

Nesil Matbaacılık

1. Basım

Ekim 2009

İletişim

Kıztaşı Cad. No: 10 Fatih / İstanbul

Tel : (0212) 491 19 03-04 Faks : (0212) 491 19 30

www.ensarnesriyat.com.tr e-mail : ensar@ensarnesriyat.com.tr

SEYFUDDİN ÂMİDİ'NİN NÜBÜVVET SAVUNUSU
THE PROPHECY ARGUMENT OF SEYFUDDIN AMIDI

دفاع الأمدى عن النبوة

Ahmet ERKOL*

ÖZET

İslam kelamının en önemli konularından birisi nübüvvet bahsidir. Zira dinin temel direği nübüvvettir. Bu bir hakikat olarak bilindiği halde, başta Brahmanlar ve Sabiler olmak üzere farklı inanç sahipleri nübüvveti inkar etmişlerdir. Buna karşın Müslüman kelamcılar, onların iddialarını ortaya koyduktan sonra konuyu ayrıntılarıyla ele almışlar ve bu iddialarını cevaplandırmışlardır. Başta Ebu Mansur el-Maturidi olmak üzere pek çok İslam kelamcısı nübüvvet kurumunu akli olarak delillendirmeye çalışmışlardır. Bunlar içerisinde Seyfuddin Amidi, daha detaylı olarak nübüvvet konusunu savunmuş ve Brahmanlarla Sabii'lerin delillerini tek tek akli yolla çürütmeye çalışmıştır. Bu tebliğde Seyfuddin Amidi'nin nübüvvet kurumunu nasıl savunduğuna yer verilecektir.

Anahtar kelimeler:

Kelam, Seyfuddin Amidi, Nübüvvet, Brahmanizm, Sabi

* Prof. Dr. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ABSTRACT

One of the most important subjects of Islamic Kalam is the prophethood subject. Thus the basic beam of the religion is the prophethood. Although this known as a reality, but difrent belivers, especially the Brahmanians and Sabians denied the prophethood. So the muslim mutakallims after displaying of their argumants discussed the topic in detail and answered these arguments. A lot of Islam mutakallims, especially Ebu Mansur al-Maturîdî endeavoured to evidence the prophethood foundation. Sayfuddîn Amidî as one of from tehese mutakallims defended the prophethood topic in detail

Key Words:

Kalam, Sayfuddîn Amidî, prophethood, Brahmanians, Sabians.

1. "Nebi" kavramı

Âmidî önce nübüvvetin tanımına dair bazı değerlendirmelerde bulunur. Ona göre lügat olarak "Nebi" kavramı "nebve" den alınmış olup yücelik/irtifa' manasındadır.¹ Bir başka tanımda ise "nebi" "yol" anlamında kullanılmıştır. Zira peygamberler insanları hidayet yollarına ileten kişilerdir. Ayrıca "nebi" kavramının "el-inba" dan, yani haber veren "Allah'tan haber veren" anlamında da kullanıldığı belirtilmiştir.

Lügat anlamını kısaca bu şekilde ifadeden sonra ıstılah olarak farklı şekilde tanımlandığını belirtmektedir.² Filozoflara göre "nebi" olan kişinin üç özellikle mücehhez olması gerekmektedir. Bunlardan:

1-Nefislerin saflığından dolayı, hiçbir eğitime ihtiyaç hissetmeksizin gayba muttali olmaları,

1 Âmidî, Ebkaru'l-Efkar, Thk. Ahmed Ferid el-Mezyudi, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, II, 656.

2 Kelam kitaplarında genel olarak "nebi" ve "resul" kavramları etrafında farklı mülâhazalar ileri sürülmüştür. Bu iki kavramın aynı anlamda kullanılıp kullanılmadığı noktasında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Kadı Abdulcabbar, bu iki kavramın aynı anlamda kullanıldığını belirtmekle bu konuda ki Mu'tezili düşüncüyü ifade etmektedir. Bkz. Kadı Abdulcabbar, Şerhu Usuli'l-Hamse, thk. Abdülkerim Osman, Mektebetu vehbe, 1996, s. 567-568.

2- kendilerini kuşatan kötülüklerden ve nefsin etkilerinden korunmak noktasında üstün bir yaratılışa sahip olmaları,

3-Allah'ın meleklerini görebilmeleri ve Allah'ın kelamını vahiy suretiyle işitebilmeleridir. Bunların ayrıntılarına yer veren Âmidî, vahyin nasıl alındığı üzerinde de durur ve konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunur.³

Âmidî, filozofların "nebi" tanımlarını zikrettikten sonra, itirazlarını sıralar. Ona göre filozofların nebinin tanımı için kullandıkları; "nebinin gaybı bilmesi" şeklindeki tanımları, ayetin beyanına aykırıdır. Zira Kur'an'da "şayet ben gaybın tamamını bilseydim kendim için hayırlı olanı çoğaltırdım." (A'raf, 188) şeklinde zikredilen ayet onların bu iddialarını çürütmektedir.

Nebi'nin, nefsinin safiyetini ileri sürerek onun peygamberliğine delil olarak sunulmasının da doğru olmadığını, zira insan olmaları noktasında bütün insan nefislerinin aynı olduğunu, bu noktada aralarında bir farklılığın bulunmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla filozofların, nebinin nefsinin safiyetini ileri sürerek onların bunu nübüvvetin bir delili olarak ileri sürmelerinin gerçeği yansıtmadığını söylemektedir. Âmidî, konun başında nübüvvetin tamamen ilahi bir mevhibe olduğunu, Allah Teala'nın kullarından dilediğini seçtiğini ve vahyini tebliğle bildirdiğini belirtmektedir.⁴

Nübüvvet konusuna tanım ve filozofların nübüvvet değerlendirmelerini reddederek giriş yapan Âmidî, daha konuya giriş yaparken yalın olarak nübüvvet bahsini işleme yerine ağırlıklı olarak Eş'ari değerlendirmelere aykırı yorumları reddetme ve nübüvveti savunma tarzında bir işleyişi gerçekleştireceğini belirlemektedir. Bu çerçevede yapılan girişin ardından genel olarak kelam kitaplarında nübüvvetin en büyük delili olarak kabul edilen mu'cize konusunu ele alır.⁵

2. Nübüvvetin Delili Olarak Mu'cize

"mu'cize", "aceze" kökünden alınmış olup hakikatte Allah'tan başkasına atfedilemez. Zira mu'cize de aciz bırakma esastır. Denizin yarılması, ölünün diriltilmesi, ölümcül hastalıkların iyileştirilmesi gibi insan gücünün sınırlarını aşan ve ancak Allah'ın dilemesiyle peygamber olarak seçtiği peygamber-

3 Âmidî, a.e, II, 257.

4 Âmidî, a.e, II, 661.

5 Âmidî, a.e, II, 663.

lerinin elinde gerçekleşebilen ve harikulade olma özelliğinin yanı sıra aynı zamanda tehdidi özelliğine de sahiptir. Bu nedenle mu'cizenin Allah'tan başkasına atfedilmesi doğru değildir.⁶

Âmidi, mu'cizenin hakikatine dair değerlendirmenin ardından mu'cizenin şartlarına yer verir. Bu konuda genel olarak Ehl-i Sünnetin düşüncelerini tekrarlar. Buna göre mu'cize olabilmesi için;

- a) Allah'ın fiili ve yaratması olması, ya da O'nun fiilinin yerine kaim bir eyleminin olması,
- b) Harikulade olması,
- c) Nübüvvetin ızharı ile birlikte ortaya çıkması,
- d) Nübüvveti tasdik edici konumda bulunması, iddiayı yalanlayıcı olmaması gerekir.

Mu'cizenin genel şartlarına dair bu belirlemelerin ardından, her bir başlığın ayrıntılarına yer verir ve genel olarak mu'cizenin mutlaka, olağan ve alışılmış olanın dışında olması ve beşer gücünü aşan bir durumda bulunmasını esas almaktadır. Dolayısıyla esasında her birisi insan kudretinin dışında, ancak sürekli tekrarlanan ve bu nedenle de alışılmış olanların da nübüvvet konusunda mu'cize olarak nitelendirilemeyeceğini temel bir şart olarak kabul etmektedir.

Mu'cizenin, nebinin nübüvveti ve onu doğrulayıcı olması şartı ile alakalı olarak kelim kitaplarında sıklıkla rastlanan örneklerle yer vermektedir. Bu doğrultuda "benim nebi olduğumun delili elimin konuşmasıdır iddiasının ardından, elinin "bu kişi yalancıdır" şeklinde konuşması, iddia sahibinin yalancı olduğunun kanıtı olarak sunulmaktadır.

Mu'cizenin olabilmesi için peygamber olarak gönderilmesinin ardından vukubulması gerektiğini söyleyen Âmidi, bu konu etrafındaki tartışmalara yer vermekte ve nübüvvet öncesi peygamberlerin hayatlarında vukubulan kimi hadiselerin mu'cize olarak değerlendirilemeyeceğini, taşların peygambere selam vermesi, göğsünün yarılarak yıkanması, Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması gibi durumların keramet olarak nitelendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Âmidi'ye göre nebinin dışında Allah'ın Salih kulları vasıtasıyla keramet gerçekleştirmesi caizdir. Bu nedenle peygamberlik öncesi gerçekleşen kimi olağanüstü hadiselerinin keramet olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁷

6 Âmidi, a.e, II, 663.

7 Âmidi, a.e, II, 667-668.

Mu'cizenin iddia edildiği anda ortaya çıkması gerektiği, zaman olarak sonradan gerçekleşen harikulade olayların mu'cize kabul edilip edilmemesi etrafındaki tartışmalara yer verir. Ona göre, mu'cize iddia edildiği zamandan sonra gerçekleşse bile kabul edilmesi gerekir.⁸

Nübüvvet bahsinde mu'cizeye kısaca yer verdikten sonra, nübüvvet kurumu etrafında yapılan tartışmalara giren Âmidî, öncelikle akli olarak nübüvvetin caiz olup olmadığı tartışmalarına yer verir.

3. Nübüvvet Kurumuna Akılcı Yaklaşımlar

Kelam kitaplarının nübüvvet bahsinde sıklıkla tartışılan konulardan birisi de nübüvvetin aklen caiz olup olmadığıdır.⁹ Bu konuda genel olarak Ehl-i Sünnet, Mu'tezile ve filozofların değerlendirmelerine yer verilmektedir. Âmidî, Ehl-i Hakk olarak nitelendirdiği Ehl-i Sünnet düşüncesinde Allah Teala'nın nebi göndermesinin mümkün olduğunu, filozoflara göre; nebinin gönderilmesinin akli olarak vacip olduğunu, Mu'tezile imamlarının bu konuda farklı mülahazalarda bulunduklarını, ama genel olarak nübüvvetin Allah için vacip olduğu düşüncesini paylaştıklarını belirtmektedir.¹⁰ Kadı Abdülcabbar(ö.415/1024) Mu'tezili düşüncedeki nübüvvet anlayışına genel olarak değindikten sonra, nübüvvetin Allah için vacip olduğunu, Berahime, Sabiiler ve Tenasuh ehline göre ise aklın nübüvveti reddettiğini, ancak Brahmanlardan bazılarının Hz. Adem'in, bir kısmının ise Hz. İbrahim'in peygamberliğini kabul ettiklerini belirtmektedir.

8 Âmidî, a.e, II, 668.

9 Ebu'l-Muin en-Nesefî, nübüvvetin vacip veya caiz olduğu konusundaki görüşlere eserinde geniş yer vermekte ve bu konuyu tartışmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Ebu'l-Muin en-Nesefî, Tbasiretu'l-Edille fi usuli'di-Din, Thk Claude Salme, Dımaşk, 1990, I, 453-467.

Daha erken dönemde detaylara girmeksizin Abdülkahir el-Bağdadi de nübüvvet kurumunun gerekliliği ve Berahime'nin itirazlarına yer vermiştir. Bkz. Abdülkahir el-Bağdadi, Usulu'd-Din, Daru'l-Medine, Beyrut, s. 153-156.

10 Âmidî, a.e, II, 673. Kadı Abdülcabbar, nübüvvetin Allah için neden vacip olduğunu açıkladıktan sonra genel olarak berahime'nin nübüvvet kurumuna yönelik eleştirilerini kısaca zikrettikten sonra, bunlara ayrı ayrı cevaplar vermektedir. Dolayısıyla nübüvvet bahsine dair mülahazalar ve bu konunun savunulması şekli aşağı yukarı benzerdir. Geniş bilgi için bkz. Kadı Abdülcabbar, Şerhu Usuli'l-Hamse, thk. Abdülkerim Osman, Mektebetu vehbe, 1996, s. 563-568.

Sabiiler'den bir kısmının Hermes'in peygamberliğini kabul ettiklerini ve Hermes olarak kabul ettikleri kişinin Şit ve İdris peygamberler olduklarını ifade etmektedir.

Âmidi'ye göre Sabii ve Brahmanların dışında, gerek caiz olduğunu dile getirenler ve gerekse vucubiyetini ifade edenlere göre insanlığın gelişimi için nebinin gönderilmesi bir zorunluluktur. Alemde en üstün varlığın insan olduğundan hareketle, onun gerek ruhsal ve gerekse sosyal alanda doğru bir yaşama kavuşabilmesi peygamberlerin varlığına bağlanılmıştır. Birlikte yaşama zorunluluğuna sahip insanların adil bir toplum oluşturabilmeleri, dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşmaları, insanlar arasındaki kargaşaların sonuçlanmasının ancak mu'cizelerle desteklenmiş peygamberlerin varlığıyla mümkün olduğu düşüncesi peygamberin varlığını gerektirmektedir.¹¹ Genel hatlarıyla insanın sosyal yapısından hareketle peygamberliğin gerekliliğinin vurgulanmasının ardından Âmidi, nübüvvete olumsuz yaklaşanların düşüncelerine yer vermekte ve bunları kırk noktada itirazlar ileri sürdüklerini ifade ettikten sonra, bu itirazlara gereken cevapları vermektedir.

4. Kırk Noktadaki Şüpheleriyle Nübüvvetin Muhal Olduğunu İddia Edenler

Âmidi, nübüvvetin muhal olduğunu ileri sürenlerin iddialarını Ebkaru'l-Efkar'da kırk maddede sıralamaktadır. Gayetu'l-meram'da ise konuyu daha özetle vermekte ve bunları on maddede sıralamaktadır. Her iki eser dikkate alınarak nübüvveti inkar edenlerin iddialarına özetle yer verilecektir.¹²

1-Peygambere gönderilen vahiyden hareketle nübüvvetin ispatlanmasının imkansızlığı.

Bu doğrultuda şu değerlendirmeler yapılmıştır: "Nübüvvet, nebinin kendisinden kaynaklanan zorunlu bir sıfat değildir. O ancak Alemlerin rabbî'nden bir inzaldır. Dolayısıyla resulün, kendisinin Allah tarafından görevlendirildiğini bilmesi gerekir. Resulün görevlendirilmesi ise ya kendisine indirilen bir kelamla, ya da doğrudan kendisine verilen bir kitapla bilinebilir. Nebiye

11 Âmidi, a.e., II, 673.

12 Geniş bilgi için Bkz. Ahmet Erkol, *Seyfuddin Âmidi'ye göre Nübüvvetin İspatı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 1998.

gönderilen vahiy, hissedilemeyen ve dokunulamayan olduğuna göre, nebiye hitap edenin melek mi yoksa cin mi olduğunu bilebilmemiz imkansız olduğu gibi, nebiye gönderilen şeyin ne olduğunu da bilmemiz imkansızdır. Bütün bu ihtimaller göz önüne alındığında risalet konusunda bariz şüpheler ortaya çıkar. Bu şüpheler de doğal olarak nübüvvetin varlığı ve kesinliği iddiasını ortadan kaldırır.”¹³

2-peygambere hitap edenin kimliğinden hareketle nübüvveti inkar.

Bunu da şu şekilde izah etmektedirler: Nebi ile konuşan kişi veya ona indirilen şey, ya cismanidir ya da ruhanidir. Eğer cismani olduğu kabul edilirse görülebilmesi ve müşahade edilmesi gerekir. Yok eğer ruhani olduğu kabul edilirse bu durumun müşahade edilmesi imkansız olduğundan bunun da kabul edilmesi imkansızdır. Her halükarda nebinin getirdiği ya akıl ile idrak edilir, ya da idrak edilmez. Şayet akılla idrak edilirse bu durumda resule ihtiyaç kalmaz, aksine bi'set abes ve boş işlerden olmuş olur. Allah'ın abesle iştigal etmesi düşünülemediğine göre, bu durumun olması imkansızdır. Şayet nebiye gönderilen şey akılla idrak edilemiyorsa bu da ma'kul olmaması sebebiyle makbul değildir. Öyleyse her halükarda bi'set faydasızdır.¹⁴

3-Peygamberin insan olmasından hareketle ileri sürülen itirazlar.

Bütün insanlar aynı cinstendirler. Dolayısıyla birisinin anladığı bir şeyi diğerlerinin de anlaması gerekir.¹⁵ Durum böyle olunca özel olarak bazı insanlara imtiyazların tanınması ve peygamber olarak görevlendirilmesi akla aykırıdır. Çünkü birisinin anladığını diğeri de anlamaktadır. Öyleyse herkesin eşit ve aynı düzeyde anladığı şeylerin, ayrıca resul diye nitelenen bazı insanlara özel olarak tekrar gönderilmiş olduğunu kabul etmek, Allah'ın hikmetine aykırıdır. Hakim olan Allah için böylesi bir durumu düşünmek doğru değildir. Öyleyse nebinin gönderilmiş olduğunu kabul etmek imkansızdır.¹⁶

4-Peygamberin söylediklerinden hareketle nübüvveti inkar yaklaşımları.

Nebinin nübüvvetinin abes olmasının göstergesi, söylediklerinin doğru olup olmama ihtimalini taşımasındandır. Çünkü nebinin getirdiği haberin doğru veya yalan olma ihtimalini beraber taşıması, kesin olarak nebinin var-

13 Âmidî, *Gayetu'l-Merâm fî İlmi'l-Kelâm*, Thk. Hasan Mahmud Abdullatif, Lecnetu İhyai't-Turasi'l-İslami, Kahire, 1971, s. 320; *Ebkaru'l-Efkar*, II, 675.

14 Âmidî, *Gayetu'l-Merâm*, s. 320; *Ebkaru'l-Efkar*, II, 676.

15 Bkz. Âmidî, *Gayet*, s. 321.

16 Âmidî, a.g.e, s.321.

lığı iddiasını imkansız kılar. Bir haberin aynı anda hem doğru, hem de yalan olduğu kabul edilmediğine göre, nebinin getirdiğini söylediği haberler konusunda insanlar tereddüde düşerler. Zira, Nebinin doğruluğu ya bizzat şifahi olarak Allah'ın doğrulaması şeklinde, ya da onun doğruluğuna delalet eden başka bir şeyle gerçekleşir. Allah'ın şifahi olarak nebiyi doğrulaması imkansızdır. Şayet bu durum imkansız olmasaydı resul için yapıldı. Bu resul için caiz olmuş olsaydı aynı şekilde bizim için de caiz olması gerekirdi. Ayrıca onun doğruluğunun deliline ihtiyaç olmazdı. Nebinin şifahi olarak doğrulanması Allah için ya mutad olan bir durumdur, ya da mutad değildir. Eğer harikulade olması açısından mutad değilse bu durumda Allah'ın şifahi olarak konuşması nebinin doğrulanması için bir delil olarak kabul edilemez. Çünkü Allah'ın fiilleri kendi iradesine ve meşietine bağlıdır. Peygamberlerin pek çoğunun mu'cize isteklerine çoğu zaman cevap verilmemiştir. İstediklerinin bazen olması da genellikle tesadüf eseri olmuştur, yoksa gerçekten onları tasdik etmek ve söylediklerinin doğruluğunu delillendirmek için değildir.¹⁷

5-Peygamberlerin mu'cizelerinden hareketle nübüvveti inkar yaklaşımları,

Nebinin doğruluğunu göstermesi açısından istenen mu'cizelerin gösterilmesi, nasıl onun doğruluğunun bir delili olarak kabul ediliyorsa, aynı şekilde mu'cize isteklerine olumlu cevap verilmediğinde de onun yalancılığına bir delil olmalıdır. Çünkü bu iki durumdan hiç birisi diğerinden daha üstün değildir. Buna delalet eden husus, akılların mahzurlu gördüğü pek çok şeyi nebi olduğunu iddia edenlerin mübah olarak kabul etmeleridir. Buna örnek olarak hayvanların kurban edilmesi, onlara eziyet edilmesi, Safa ile Merve arasında sa'yın yapılması, Ka'be'nin tavaf edilmesi, Haceru'l-Esved'in öpülmesi, oruç günlerinde susuz kalınması, bedenın sıhhati için gerekli olan zevklerden mahrum bırakılması.¹⁸ Bütün bunlar kötüdür. Kötü olanı ise Hakim Olan Allah'ın emretmesi mümkün değildir. Allah'ın emretmeyeceği belli olan akla aykırı bu hükümleri getirdiklerini söylemeleri sebebiyle peygamberler, iddialarında yalancıdır.¹⁹ Nebilerin getirdikleri hükümlerin akla muhalif olması açısından, bu hükümlerin Allah'a izafe edilmesi caiz değildir. Allah için düşünülmesi caiz olmayan hükümleri ona izafe ederek gelen kişinin nübüvvet iddiası da dolayısıyla dayanaktan yoksundur.

17 Âmidî, *Gayet*, s. 321.

18 Âmidî, *Ebkar*, II, 680-681.

19 Âmidî, *Gayet*, s. 321-322.

6-Mu'cize'nin sihir ve büyüden ayrılmasının zorluğundan hareketle nübüvvetin inkarı

Şayet mu'cizeler, her zaman nebinin davası ile birlikte ortaya çıkar ve süreklilik arzederse bu durumda mu'cizeyi sihir, büyü, yıldız bilimciliği ve benzeri ilimlerden ayırmak mümkün olamayacaktır. Çünkü bütün bu sayı-lanlar son derece ilginç olmaları açısından, mu'cize gibi olağanüstü ve her zaman gösterilebilen şeyler cinsinden değildirler. Bu açıdan bakıldığında nebinin sözünün doğruluğu için ileri sürülen mu'cizeler nebinin doğruluğuna delil olmaktan son derece uzaktır. Bu mu'cizelerin nebinin nübüvvet iddiası için delil olarak kullanılması mümkün değildir. Çünkü mu'cize olarak kabul edilen olağanüstülükleri sadece peygamber olduğunu iddia edenler değil, değişik insanlar da benzeri şeyler gösterebiliyorlar. Bu sebeple bunların bir-birinden ayrılması imkansızdır. Aynı şekilde, nübüvvet iddiasına bunu delil olarak ileri süren kişi, doğruluğuna nasıl mesned olarak kullanıyorsa, diğeri-nin de delil olarak kullanabilmesi gerekir.²⁰

7-Nebinin getirdiği mu'cizeler, benzeri olağanüstü şeylerden ayırdedilse bile size göre mu'cizelerin sürekli olması ve bir şekilde kurallaşması müm-kündür. Bunun bu şekilde kurallaşması durumunun kabul edilmesi ise açıkça onu mu'cize olmaktan çıkarır. Çünkü mu'cize özelliği itibariyle nadirattandır. Sürekli olması mu'cize olmasına engeldir. Durum böyle olunca bize, peygam-berliğini isbat sadedinde meydan okuduğu mu'cizelerin, hakikaten ortaya çıktığını belgeleyecek olan şey nedir? Bunun belgelenmesi imkansız oldu-ğuna göre nebinin nübüvvet iddiası da mesnetsiz bir iddiadır.²¹

8-Peygamberlerin mu'cizeleri kurallaşmamışsa bile bu onun doğrulu-ğuna delalet etmez. Belki o davasında yalancı olabilir. Allah, resul gönder-mekle bizim sapıtmamızı istemiş olabilir. Resullerin hayır diye çağırdığı şey şerrin ta kendisi, şer diye sakındırdığı şey ise hayrın bizzat kendisi olabilir. Çünkü husun ve kubhu zati olarak kabul ettiğinizden dolayı bu size göre mümkündür.²²

20 Âmidî, a.g.e, 322; Bkz. *Ebkaru'l-Efkar*, 514b-516a

* Kadim Hint kültüründe yaşanan mistik hayatın olağanüstülükleri Brahmanları böyle bir anlayışa sevk etmiş olması doğaldır. Çünkü içinde yetiştikleri kültürde nefsin terbiyesi için katlandıkları olağanüstülükler ve bu arada gösterdikleri harikulade hallerle birlikte tarihle-ri boyunca Buda ve ona bağlananların yaşayışları ile ilgili anlatılanlar onları peygamberler konusunda böylesi bir anlayışa götürmüştür. Konu ile ilgili geniş açıklamalar için bkz. Wal-ter Ruben, *Budizm Tarihi*, Çev. Abidin İtil, Skarya basımevi, Ankara, 1947, s. 8-76.

21 Bkz. Âmidî, *Ebkaru'l-Efkar*, 514a-516b

22 Âmidî, *Gayetu'l-Meram*, 323; *Ebkaru'l-Efkar*, 517b

9-Yukarıda söz konusu edilen durum Allah hakkında muhal olursa bile şu muhal değildir; resulün risaletinin bilinmesi, onun tasdik edilmesi, onu gönderenin varlığı ve sıfatlarının, onun için caiz olan ve caiz olmayanın, hadisat, kainat ve mümkünatın bilinmesine dayanır. Bütün bunlar da bedihi olmayan durumlardır. Nitekim insan hiç bir şeye iltifat etmeksizin nebinin gönderiliş anını düşünürse bu konuda kendisine hiç bir bilgi hasıl olmaz. Nebi gönderildiği zaman kendisine peygamber gönderilen kişinin düşünmesi, araştırması, ibretlere itibar etmesi ya caizdir, ya da caiz değildir. Şayet caiz olduğu kabul edilirse açıktır ki bu düşünme zamanı belli bir süreyle sınırlandırılmış değildir. Bilakis insanların sahip oldukları kabiliyyet, kapasite, şahısların durumları ve şartlara göre değişir. Bütün bunlar nebiyi risaletini tebliğde anlamsızlığa, davasında aciz bırakmaya götürür ki bu durumda da nebinin gönderilmesinde hiç bir fayda hasıl olmaz. Şayet nebinin gönderilmesinin ardından insanların düşünmelerine fırsat tanınmazsa bu da hem muhal, hem de çirkin bir durumdur. Ayrıca insanların sorumlu kılındıkları bir alanda güç yettiremeyecekleri bir şeyle Allah'ın onları mükellef tutması, delil olmaksızın peygamberlere bağlanmasını istemesi ve onlara inanmalarına davet etmesi mümkün olmadığı gibi aynı zamanda Allah için muhaldir. Çünkü akıl böyle bir durumun olmasını hiç bir şekilde onaylamaz.²³ Doğal olarak insanların güç yettiremeyecekleri bir hususla sınanmaları ve bu noktada mükellef kılınmaları Adil olan Allah için muhaldir.²⁴

10-Allah Teala'nın, insanların İman etmeyeceklerini bildiği halde peygamber göndermesi, ardından da iman etmedikleri için azabetmesi zulümdür. Bu da Adil ve Hakim olan Allah için muhaldir.²⁵ Dolayısıyla peygamberlerin gönderilmeleri söz konusu değildir. Çünkü Allah'ın, insanların iman etmeyeceklerini bile bile peygamber göndermesi hikmetine muhaliftir, hikmete aykırı bir işi yapması ise Allah için muhaldir.²⁶

Âmidi, Berahime ve Sabia'nın; Allah'ın cüziyyatı bilip bilmemesi açısından, peygamber göndermesini caiz görmediklerini ve bu sebeple de nübüvveti inkar ettiklerini söylemektedir. Şöyle ki; şayet Allah cüziyyatı bilir ve önceden kendilerine peygamber gönderilecek insanların iman etmeyeceklerini bildiği halde onlara peygamber gönderirse bu hikmete aykırıdır. Zira Allah

²³ Âmidi, *Gayet*, s. 323.

²⁴ Âmidi, *Gayet*, s. 323.

²⁵ Âmidi, a.g.e, s. 320-323.

²⁶ Âmidi, a.g.e, s. 323.

kullarına taşıyamayacağı yükü yüklemes. İman etmeyeceklerini bildiği halde Allah'ın, kullarını mükellef tutması ise O'nun hikmetine aykırıdır. Dolayısıyla böyle bir durumda peygamberin gönderilmesinin anlamsızlığı ortaya çıkar. Eğer Allah'ın cüziyyatı bilmediği kabul edilirse bu durumda da Allah'ın resullerini kime göndereceğini bilmemesi noktasında peygamberin gönderilmesi düşünülemez. Her iki durumda da peygamberin gönderilmesinin caiz olmadığı ortaya çıkmış olur.²⁷

Âmidi, nübüvveti inkar eden Berahime ve Sabia'nın iddialarını özetledikten sonra, bu iddialara ilaveten tenasüh ehlinin ayrıca nübüvvete yönelttikleri eleştirilerini de şu şekilde açıklamıştır:

İnsanlar eğer sağlıklı bir yol ve doğru bir gidişat üzerinde iseler bu durum, doğru eylem sahibini melekuta yükseltir ki, onu ya nebi, ya da bir melek yapar. Yok eğer filleri hayvanların fiilleri mesabesinde veya sefillere benziyorsa, ya da şehvetlere ve rezilliklere batmışlarsa onların nefisleri, hayvanların derekesine ve daha aşağı bir dereceye düşer. Bu durum her asır ve devirde bu şekilde devam eder.²⁸ Bundan sonra ayrıca hesap ve ceza alemi yoktur. Bütün bunlar, akıl ile bilinen şeylerdendir. İnsanın, kendi cinsinden birisinin bazı fiilleri iyi göstermesine, bazı fiilleri de kötü göstermesine ihtiyacı yoktur. Çünkü insan yaptığının karşılığı olarak bu alemde sürekli bir şekilde ya mükafat, ya da ceza görmektedir.²⁹ Bu tenasuh nazariyesidir. Tanasühte ölümsüzlük yerine sürekli doğuş sözkonusudur. Amellerine göre ya iyi ya da kötü olarak tekrar doğarak başka bedenlerde varlığını sürdürür.³⁰

Tenasüh nazariyesine göre; günahkar olan bir kimse ancak öldükten sonra üç şekilde doğarak ceza görür: Birinci defasında şeytan olarak doğar, ikinci doğumu cehennemde ve üçüncü ise bir domuz, bir köpek veya bunlara benzer herhangi bir hayvan kılığında tekrar doğar.³¹ Dolayısıyla peygambere ihtiyaç yoktur. Zira tenasüh yoluyla insan hakkettiğini, değişik zaman ve mekanlarda yaşamak suretiyle ya mükafat, ya da ceza şekliyle elde edecektir, bunun için ayrıca nübüvvete ihtiyaç yoktur.

27 Âmidi, *Ebkaru'l-Efkar*, II, 677-678.

28 Âmidi, *Ebkar*, II, 681-682.

29 Âmidi, *Gayetu'l-Meram*, 323-324

30 Bkz. Ahmed Emin, *Duha'l-İslam*, Daru'l-Kutubi'l-Arabi, Beyrut, T.siz. I, 239

31 Bkz. Walter Ruben, a.g.e, 34; Tenasuh konusunda geniş bilgi için bkz. Fahrudin Razi, *el-Metalibu'l-Aliye min İlmi'l-İlahi*, Tahk. Ahmed Hicazi es-Sika, Daru'l-Kutubi'l-Arabi, Beyrut, 1987, VI, 201-224

5. Nübüvvetin İsbatı Babında Âmidî'nin Değerlendirmeleri

Kelam ilminin temel konularından olan nübüvvet bahsi değişik dönemlerde, kelam kitaplarında farklı şekillerde ele alınmıştır. Kelamın belki de en bariz savunmacı yönü burada kendisini göstermektedir. Müslümanların farklı inanç topluluklarıyla birlikte yaşamaları, ilk dönemde mevcut olmayan pek çok yeni tartışmaları gündeme taşımıştır. Bu tartışmaların belki de en bilineni Brahmanların nübüvvet ihtiyacının olmadığı şeklindeki inançlarıdır. Buna karşın kelamcılar, dinin esasını oluşturan nübüvvet bahsine daha geniş yer verme ihtiyacını hissetmişlerdir. Nübüvvetin gerekliliği ve nübüvvet kurumuna yönelik eleştirilere, ilk dönem Mu'tezile uleması cevaplar vermişler ve savunmuşlardır. Aynı şekilde erken sayılabilecek bir dönemde İmam Maturidi tarafından Kitabu't-Tevhid'de nübüvvetin savunulmasına geniş yer verilmiştir. Maturidi, genel anlamda nübüvvetin gerekliliğini kanıtlamaya çalışırken, insanın toplumsal varlık oluşu ve sağlıklı bir toplum teşkil etmenin ancak peygamberler aracılığıyla mümkün olabileceği tezinden hareketle konuyu temellendirmeye çalışmıştır. Bireysel ve toplumsal anlamda insanın çok yönlü ihtiyaçlarının karşılanması, barış içerisinde, insanların bir birlerini yok etmeden birlikte yaşamalarının yegane yolunun peygamberlerin önderliğiyle gerçekleşebileceği iddiasındadır.³² Kanıtlama babında iki hususa vurgu yapmaktadır. Peygamberi, diğer yalancılardan ayıran bu iki önemli husustan birisi, peygamberin kişiliği, içinde yetiştiği toplumda diğer insanlardan bariz farklılığı, diğeri ise insanların benzerini getirmekten aciz kaldıkları değişik mu'cize göstermelerdir.³³

Dönemsel olarak nübüvvet savunusu kelam kitaplarında hacim olarak farklı yerler işgal etmiştir. Bu çerçevede eserlerinde bu bahse en geniş yer verenlerden birisi de Âmidî'dir. Yukarıda nübüvvet kurumuna yöneltilecek eleştirileri özetle belirledikten sonra, Âmidî'nin ayrıntılı olarak verdiği cevapları, tebliğimizin sınırlılığı dahilinde yer verilecektir.

1-Resulü gönderenin kim olduğu konusundaki şüphe ve tereddütleri izale için şunlar söylenebilir; öncelikle resulün, ayetler/ mu'cizeler ve delillerle kendisini gönderenin Allah olduğunu bilmemesi için hiç bir haklı gerekçe ileri sürülemez. Çünkü, Allah Teala, resulünü diğer bütün mahlukatı aciz bırakacak

32 Geniş bilgi için bkz. Ebu Mansur el-Maturidi, Kitabu't-Tevhid, Çev. Bekir Topsloğlu, İsam yay. İst.2002, s. 221-238.

33 Maturidi, a.g.e, s. 232-238.

şekilde ayetler/ mu'cizelerle desteklemiştir. Ayrıca Allah'ın dışında hiç kimse-
nin bilemeyeceği gayba dair bilgileri, gelecekle ilgili haberleri vermesi de re-
sulün Allah tarafından gönderildiğinin bir başka delilidir. Bunlarla birlikte Al-
lah, resulünde zorunlu bir bilgiyi yaratması ile de kendisini gönderenin Allah
olduğunu bildirir.³⁴ Dolayısıyla resulü gönderenin kim olduğu konusundaki
şüphelerin yersizliği ortaya çıkmış olur. Âmidi, resulü gönderenin kim olduğu
konusunu açıkladıktan sonra, resulün vahyi nasıl aldığı ve vahyi getirenin kim
olduğu hususunda da bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır.

“Resüle vahyi getirenin kim olduğu konusundaki tereddütlerine gelince,
doğrudan Allah'tan veya Cibril-i Emin ile birlikte vahyin gönderilmiş olma-
sı muhal olarak ileri sürülemez. Çünkü peygamberin doğuşundan itibaren
özenle korunmuş olması, fıtratının mükemmelleşmesi, nefsinin her türlü kötü
huy ve hasletlerden arındırılması, saflaştırılması sayesinde kendisine vahye-
dilecek gizli sırları kabule hazır hale gelmektedir. Bütün bu özellikleri sebe-
biyle peygamber, Allah'ın meleklerini değişik suretlerde görür, insanlardan
sadece kendisi, vahyedilenleri işitir ve anlar.”³⁵ Âmidi daha sonra Kur'an-ı
Kerim'den şu ayeti delil olarak getirmiştir: “Allah meleklerden ve insanlardan
resuller seçer.”³⁶ Allah'ın seçtiği bu elçilerine vahyini bildirmemesi için haklı
bir gerekçeyi göstermek mümkün değildir.

Âmidi, peygamberin vahyi alışı şekli ile ilgili şu izahatlarda bulunur: Pey-
gamberin meleği değişik suretlerde görmesi, meleğin hakikatının veya suret
ve şeklinin değişmesi anlamına gelmez. Aksine resule görünen şeyler ruhani
nurlar ve akli cevherlerdir. Bu görüntüler hayalde değişik şekillerde tezahür
edebilirler.³⁷ Âmidi, durumu anlaşılır kılmak için şöyle bir izahatta bulunmak-
tadır. “Nefsini şiddetli bir arındırma neticesinde gayb alemi ile irtibata geçen
kişinin zihninde değişik şekiller iz bırakır, ruhani alemde mesafe almasına
yol açar. Sonra gizlice duygularında yer bulan bu etkiler, beşer kuvvetinin
ihata etmekten aciz kaldığı değişik sesler işitir, değişik suret ve şekiller gö-
rür. Bunun gibi, resulün gördüğü bu şekiller melek, işittiği sesler ise Allah'ın
kelamıdır.”³⁸ Burada yapılan açıklama konunun anlaşılmasını sağlamak için-
dir. Açıktır ki gayba dair insanlığa haber ulaştıran resullerin bu haberleri bü-

34 Âmidi, *Gayet*, s. 324.

35 Bkz. Âmidi, a.g.e, s. 324-325.

36 Bkz. 22, Hac, 75; 14, 14, İbrahim, 10-11

37 Bkz. Âmidi, a.g.e, s. 325.

38 Âmidi, *Gayet*, s. 325.

tün eksik sıfatlardan münezze, zaman ve mekandan müstağni, beşer aklının ihatasının mümkün olmadığı o Yüce Zatt'an nasıl aldıkları konusunun izahı elbette en güç konular arasında yer almaktadır. Ontolojik olarak birbirinden tamamen farklı iki varlığın, Allah- insan münasebetinin nasıllığı konusu en güç konular arasında hala yerini korumaktadır. Doğal olarak bu konunun izahı ancak sembolizm veya teşbih metodu ile mümkündür. Âmidi de konunun güçlüğü sebebiyle zorunlu olarak teşbih metodunu kullanmıştır. peygamberin vahiy alış şeklini şöyle bir örnekle açıkladığını görüyoruz:

"Peygamberlerin vahiy alış şekillerini, bazı insanlarda müşahade ettiğimiz hallere benzetmek suretiyle anlayabiliriz. İnsanlardan bazıları bedeni meşgalelerini son derece azaltır, dış dünya ile irtibatlarını tamamen keser, kendilerini bütünüyle ruh yönünde konsantre ederler. Adeta bedenle olan bütün ilgilerini keserek sadece ruhani yönleri ile varlıklarını sürdürürler. Bu tür insanlar, riyazetlerinin çok ileri aşamalarında sanki gaypten sesler işittiklerini, bazı suretler gördüklerini söylerler. Ya da saralı ve benzeri bazı hastaların gördükleri ve işittiklerini iddia ettikleri sesler gibi. veya kahinlerin kehanette bulunurken söyledikleri bazı şeyler gibi. Peygamber de doğuşundan itibaren yaratılışı gereği sahip olduğu safiyyet ve temizlik, nefsini her türlü kötü duygulardan arındırmış olması gibi sebepler onu ilahi vahyi almaya müsait hale getirmiştir." ³⁹ Âmidi, bu örneği vermekteki amacının sadece konuyu biraz daha açıklığa kavuşturmak olduğunu, yoksa bununla nübüvvet ve vahyi ispatı amaçlamadığını, çünkü bu tür bir örneklemenin eksik olduğunu ifade etmektedir. Bu konuların izahı da ancak kıyas yoluyla mümkündür. Zira bizim için gayp olan bir alandan bahsetmek son derece zordur. Bilinmeyi bir başka bilinmeyen ile izah etmenin zorluğu göz önüne alındığında zorunlu olarak duruma en yakın gelebilecek şeyle kıyas mecburiyeti belirmektedir. Açıktır ki böylesi bir izah da eksiktir, ancak hiç izah edilmemektense böyle bir izahın yapılması tercih edilmiştir.

2-Nebi, aklın müstakil olarak tek başına anlamayacağı şeyler getirir. Mesela ibadet şekilleri, dinin prensipleri, insan için zararlı ve faydalı olan sözler ve davranışlar, dünya ve ahiret mutluluk ve mutsuzluğu ile ilgili konular bunlardan bir kaç tanesidir. Peygamberin bunları açıklamaya nisbeti doktorun ilaçların özelliklerini, vücuda faydalı ve zararlı oluşlarını tarif etmesine nisbeti gibidir. Avam kendi başına bunları anlamaktan acizdir. Uzun tecrübelerden sonra vakıf olsa bile doktordan tamamen müstağni kalmak mümkün

39 Âmidi, a.g.e, s. 325.

değildir. Mesleğin sırlarına binaen zarar veya helake düşmeye sebep olur. Nebinin durumu da böyledir.⁴⁰ Âmidi bu izahı nübüvveti inkar edenlerin “eğer nebinin getirdiği şey makul ise peygamber göndermeye gerek yoktur. Zira herkes peygamberin getirdiği şeyleri aklen bilir. Yok eğer getirdiği şeyler akla muhalif ise bu durum zaten kabul edilemez. Dolayısıyla her halükarda peygamberliğe gerek yoktur.”⁴¹ Şeklindeki istidlallerine karşı yapmıştır.

3-“Bütün insanların aynı cinsten olmaları hasebiyle aralarında fark olmadığı dolayısıyla birisinin anladığını diğerlerinin de anlayabileceği ve bu sebeple de herkesin aynı düzeyde bilgi sahibi olduğu bir alanda ayrıca peygambere ihtiyacın olmadığı”⁴² iddiasına karşı şunları söylemiştir: “Allah tarafından insanlardan bazılarının seçilmesi, diğerlerine pek çok noktalarda üstün kılınması ve diğer insanların haberdar olmadıkları hususlarda onların bilgi sahibi edilmeleri hiç de muhal ve çirkin değildir. Tam aksine bir zorunluluktur. Nitekim insanlar arasındaki farklılıklar inkarı mümkün olmayan bir realitedir. Bunun aksini iddia vakıya muhaliftir. İnsanların her biri, hayatlarının her safhasında farklı bir durumdadırlar. Hem fiziki durum, hem de sosyal ve psikolojik şartlar itibarıyla bu farklılık gayet açıktır. En azından herkes aynı düzeyde bilgi sahibi olmadığı gibi, olgunlukta da insanlar aynı seviyede değillerdir. Ayrıca zevkleri ve arzuları da tamamen farklıdır. Bunun aksini iddia, gerçekleri inkardır. Dolayısıyla onların bu noktada peygamberliğe yönelttikleri eleştirilerin hiç bir mesnedi yoktur.”⁴³ Âmidi, bu noktada, insanların içinde bulundukları şartları ortaya koyarak iddialarını çürütmüştür. Realitelerden hareketle faraziyelerin nasıl yıkıldığını toplumsal hayattan kesitler sunarak delillendirmeye çalışmıştır.

4-Resulün doğruluğunun akılla bilinmesinin imkansızlığı iddiasına gelince, Âmidi Allah'ın kainattaki mutlak tasarrufuna vurgu yapmak suretiyle konuyu izah etmiştir. Allah'ın tasarrufuna ve hakimiyetine hiç kimsenin müdahale etmesine imkan yoktur. Dolayısıyla kullarını irşad etmesi, onlara doğru yolu göstermesi, insanlar arasında hakkın tesis edilmesi, adaletin gerçekleştirilmesi, Allah'ın rububiyet ve uluhiyetinin insanlar tarafından bilinmesi için resullerini göndermesi O'nun tasarruf ve kudreti dahilindedir. Nasıl ki ülkesinde, hükümdar yetki sahibi ise ve bu yetkisini hiç bir baskı altında

40 Âmidi, *Gayet*, s. 326; *Ebkaru'l-Efkar*, 519b

41 Âmidi, a.g.e, s. 320.

42 Âmidi, a.g.e, s. 321.

43 Âmidi, *Gayet*, s. 326-327.

kalmadan kullanıyorsa Allah da elbette mutlak anlamda bütün kainatta yetki ve hüküm sahibidir. Dolayısıyla O'nun tasarrufunu engelleyecek hiç bir varlık düşünülemez. O, Kullarının yararına ve zararına olanları bildirmesi için peygamber göndermeye kadirdir. Nitekim peygamberlerini de göndermiştir. Aksini düşünmek Allah'a acziyyet atfetmek olacaktır ki bu da Allah için muhaldir. Allah Teala emanetini yüklediği kişilerin tanınması için ya insanlarda zorunlu bir bilgi yaratır, ya da onların peygamber olduklarını haber verir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Allah; "ben yeryüzünde bir halife yaratacağım,"⁴⁴ demek suretiyle peygamberlerinin varlığını bize bildirmiştir. Burada kullanılan halife kavramı genelde bütün insanları kapsıyorsa da özelde peygamberleri ifade etmektedir. Allah için peygamberin gönderilmesini imkansız görmek O'nu kendi hakimiyet alanında bir şekilde kısıtlamak anlamına gelmektedir. Bu tarz anlayışları Allah için ileri sürmek elbette muhaldir. Ayrıca Kur'an'da açıkça Allah: " O, meleklerden ve insanlardan resuller seçer"⁴⁵ demek suretiyle böyle bir seçimi yaptığını da bizlere bildirmiştir.⁴⁶

5-Âmîdi, peygamberin doğruluğuna mu'cizenin delil olamayacağı iddialarına karşı, mu'cizenin delil olması noktasında şu açıklamalarda bulunmuştur: "Resulün doğruluğunun bilgisi, nübüvvet iddiasında bulunan elçi vasıtasıyla, anlayış ve akl-ı selim sahibi insanların kabul etmek zorunda kalacakları mu'cizelerin gösterilmesi ile gerçekleşir. Bu mu'cizeler de nebinin şöyle demesi ile ortaya çıkar: 'Ben peygamberim, peygamberliğimin delili de bütün insanların birbirlerine yardımcı da olsalar benzerini getirmekten aciz kalacakları şeylerdir.' Bunlar da ölümlerin diriltilmesi, körlerin ve alaca hastalarının iyileştirilmesi, denizin yarılması, Asa'nın ejderhaya dönüştürülmesi... ve buna benzer ayetler/mu'cizelerdir. Davetiyle beraber nübüvvet iddiasında bulunan nebi vasıtasıyla bu mu'cizeler ortaya çıkınca akl-ı selim sahibi herkes onun gerçek olduğunu anlar. Ayrıca nebinin sözünde doğru olduğunu, ona tabi olmayı ve onu taklid etmeyi kabul eder. Çünkü sarîh akıl, nebinin nübüvvet iddiasıyla birlikte harikulade mu'cizeler göstermesi, nübüvveti kabul etmeyenlerin bütün çabalarına rağmen onun benzerini getirmede aciz kalmaları, teslim olmalarını gerektirmiştir. Bütün bunlar resulün doğruluğuna kesin delil olarak ortaya konmuştur. Peygamberlik iddiası ile birlikte Allah'ın peygamberini tasdik etmesi babında nebinin mu'cize göstermesi adeta Allah'ı

44 2, Bakara, 30.

45 22, Hacc, 75.

46 Âmîdi, *Gayet*, s., 327.

hitap menziline indirmektedir. Sanki Allah Teala şöyle demektedir: ' O resuldür ve o sözünde sadıktır.' İşte resulün söylediklerine muvafık ortaya çıkan hadiseler, peygamberi Allah nazarında böyle bir konuma oturtmaktadır."⁴⁷

Âmidi bundan sonra konuyu akla yaklaştırmak ve daha da somutlaştırmak anlamında şöyle bir örnek vermektedir: " Bir kral makamında saltanat tahtında otursa insanlar da ona itaat ve hizmet için toplanmış olsalar, içlerinden birisi kalkıp : 'Ey insanlar! Ben kralın size gönderdiği elçiyim. Sözümde doğru oluşumun delili de ben ondan istediğim zaman üç kere ayağa kalkması veya elini hareket ettirmesidir. Sizden hiç kimse de bunu yapmaya kadir değildir,' derse ve bunu gerçekleştirirse orada bulunanlardan hiç biri bunun doğruluğundan şüphe etmez ve onunla bu konuda çekişmez. ⁴⁸ Görülüyor ki Âmidi, hasımlarını ikna etmek için onların anladığı tarzda, meseleyi aklileştirmekte, bununla da yetinmeyerek tamamen somutlaştırmaya çalışmaktadır.

Âmidi, Mu'cizenin nübüvvete delil olmasını, Allah'ın fiiline ve iradesine bağlamaktadır. Mu'cize şayet peygamberin gücü dahilinde ve onun arzusu doğrultusunda gerçekleşirse onun nübüvvetinin delili olamaz. Çünkü mu'cize, resulün değil Allah'ın fiili ve iradesi dahilinde gerçekleşmektedir.⁴⁹ Âmidî'nin burada belirlediği husus son derece önemlidir. O, bu ifadesi ile yanlış bir anlayışı tashih etmek istemiştir. Zira genel kanaate göre peygamberler, ne zaman mu'cize göstermek isteseler, kendi isteklerine uygun mu'cizeler gerçekleşir. Elbette Allah onların doğruluklarını ispat edebilmeleri için onlara mu'cizeler vermiştir. Ancak bu demek değildir ki Allah, peygamberin her mu'cize isteğine olumlu cevap vermekte ve resulün arzusu doğrultusunda bunu gerçekleştirilmektedir. Kur'an'da konu ile ilgili pek çok ayet zikredilmektedir.⁵⁰

6-Apaçık delillerle Allah Teala, peygamberinin peygamberlik iddiası ile birlikte onu tasdik edici mu'cizeler gösterdikten sonra, yakini bilgi hasıl olur. Bununla birlikte bu durumun ortaya çıkmasından sonra tekrar mu'cizenin gösterilmemesi peygamberlik iddiasında bulunan şahsın yalancılığına delil teşkil etmediği gibi, risaletin de batıl olmasını gerektirmez. Bunun aksini iddia ilmi, cehaletle bir kabul etmek olacaktır. Bu ise muhaldır. Bazan bir konuyu ispat için delilin olmaması o konunun olmadığına delili olarak

47 Âmidi, *Gıyaset*, s. 327-328.

48 Âmidi, a.g.e, s. 328.

49 Âmidi, a.g.e, s. 328.

50 Bakz. 14, İbrahim, 10-11; 17-İsra, 15-17; 25, Furkan, 20; 26, Şuara, 105, 123, 141, 160, 176,

ileri sürülemez.⁵¹ Âmidî, nübüvveti inkar edenlerin ileri sürdükleri "bazan mu'cizenin olması nasıl peygamberliğin ispatı için kullanılıyorsa, aynı şekilde mu'cize göstermediği durumlarda da nebinin yalancılığına delalet etmelidir. Ayrıca bazan gösterilen mu'cizeler de aslında sadece bir tesadüften ibarettir," İddialarına karşı yukarıda zikrettiğimiz husususta ifade edildiği gibi, bir sefer nebinin doğruluğu için delil ortaya çıktıktan sonra artık başka da bir delile ihtiyaç olmadığı ve mu'cizenin her seferinde gösterilmemesinin onun yalancı olduğuna delalet edemeyeceği, bir konuyu isbat için delilin gösterilmemesi, o konunun olmadığı anlamına gelemeyeceğini vurgulamaktadır. Her seferinde mu'cizenin gösterilmemesi, nübüvvetin olmadığı yolundaki iddia için bir delil olarak ileri sürülemez.⁵²

Allah'ın hükmünde yalanın olabileceği iddiasına gelince; bu tamamen dayanaktan yoksun, saçma bir iddiadır. Risaletin ispatı için Allah hakkında yalanın nefyine gerek olmadığını söyleyenlerin iddiaları şu esasa dayandırılmaktadır. Resulün risaleti geçmişe ait bir durum değildir ki bu husus yalan veya tasdiğe konu olsun. Aksine risalet davası ile birlikte resulün gösterdiği mu'cize kendisi için inşa makamında bulunmaktadır. Yani geçmişe ait bir durum olmaktan ziyade şimdi ortaya çıkan bir haldir. Bu şuna benzer: bir kişi birisine; 'bu işime seni vekil kıldım' veya 'bu işimi sana havale ettim' dediği zaman bunun için yalan veya doğru ihtimali söz konusu edilemez.⁵³ Nasıl ki böyle bir durumda yalan veya doğru ifadelerine gerek yoksa aynı şekilde davası ile beraber mu'cize gösteren peygamberin doğruluğu konusunda da yalan veya doğru olduğundan söz etmek anlamsızdır demektir.

Âmidî'ye göre, tahaddi olmaksızın mu'cize gösteren kişi, gösterdiği mu'cizeyi peygamberlik iddiasında delil olarak kullanmaz. Dolayısıyla peygamberliğini belgelemek için mu'cize gösteren peygamberin mutlaka tahaddide bulunması gerekir.⁵⁴ Âmidî, durumun daha anlaşılır olmasını sağlamak için mu'cize konusunu detaylı bir şekilde işlemiştir.

7-'Nebinin gösterdiği mu'cizelerin gerçekten ortaya çıktığını bize belgeleyen nedir?'⁵⁵ sorusuna karşı, mu'cize ile bunun gerçekleştiği şeklinde cevaplar verilmiştir. Nübüvvetin temel delili olarak ileri sürülen mu'cize bütün

51 Âmidî, a.g.e, s. 328-329.

52 Bkz. Âmidî, *Ebkaru'l-Efkar*, 524a-525a

53 Âmidî, a.g.e, s. 330.

54 Âmidî, a.g.e, 330; *Ebkaru'l-Efkar*, 523b-524a

55 Âmidî, a.g.e, 336.

kelamcılar tarafından en çok işlenen konuların başında gelmektedir. Aynı şekilde Âmidî de mu'cize bahsine geniş yer vermektedir.

8-Nübüvveti inkar edenlerin iddialarından birisi de şudur: "Allah Teala'nın bizi saptırması ve yalancının elinde mu'cizenin ortaya çıkması caizdir."⁵⁶ Âmidî, iki noktadan hareketle bu iddiayı çürütmüştür. Birincisi, Allah'ın, insanları saptırmasının imkansızlığı, böylesi bir anlayışın, O'nun hikmetine ve adaletine aykırılığıdır. İkincisi, peygamber olan kişinin yalan söylemesinin aklen ve fiilen imkansızlığıdır. Konuyu somutlaştırmak için sıkça verilen melik ve elçi örneğini burada da vermiştir. "Saptırma amacı olmaksızın ve yalancı oluşu kabul edilmeksizin, melikin huzurunda insanlardan herhangi birisi kalkar, onun elçisi olduğunu iddia eder ve melik tarafından istedikleri yerine getirilmesi koşuluyla tasdik edilirse bu durumda orada bulunanlar, o kişinin gerçekten de melikin elçisi olduğu konusunda yakini bilgiye sahip olurlar. Bunun aksini düşünmek bedihi olan bir durumu inkar demektir."⁵⁷

Âmidî, yukarıya yaptığımız alıntı konusunda şu hususlara dikkati çekmiştir: Peygamberlik iddiasında bulunan zatın iddiası ile beraber ve söylediği tarzda gösterdiği mu'cize, kendisine mu'cizeyi veren açısından tasdik makamına indirmiş olur ve adeta şöyle söylenmiştir: 'Sen söylediğinde sadıksın.' Bu durumda eğer peygamber yalancı ise o zaman peygamberi doğrulayanın da yalancı olması gerekir. Bu ise daha önce anlatıldığı gibi Allah için muhaldir. Allah hakkında yalancının muhal olduğu ortaya çıkınca, O'nun insanları saptırmasının mümükün olduğu iddiası, iki zıddın bir araya gelmesi anlamını ifade etmektedir. Dolayısıyla mu'cizenin, resülün elinde ortaya çıkması, onun risaletinde yalancı olabileceği iddiasını muhal kılmış olur. Sonuç itibariyle, Resülün hem yalancı olması, hem de risaletini doğrulayan delilleri göstermesinin muhal olduğu hususu kesin olarak ortaya çıkmış olur.⁵⁸

Âmidî, bu konuda nübüvveti "Allah için yalan söylemenin muhal olduğu" kaidesinden hareketle ispat etmeye çalışmaktadır. Çünkü nebinin mu'cizelerle doğrulanmasından sonra, nebinin yalan söylemesi sözkonusu olursa doğal olarak onu doğrulayan Allah'ın da yalancı olması gerekecektir ki bu da Allah için muhaldir. Buradaki temel tez yalancının mu'cize göstermesinin

56 Bkz. Âmidî, *Ebkaru'l-Efkar*, 542a

57 Bkz. Âmidî, a.g.e, 336; *Ebkaru'l-Efkar*, 524a-525a; Abdülkerim Şehristani, *Nihayetü'l-Ekdam fi İlmi'l-Kelam*, 421-422

58 Bkz. Âmidî, a.g.e, 336; *Ebkaru'l-Efkar*, 524a-525a; Şehristani, a.g.e, 441

imkansız olduğudur.⁵⁹ yalancının elinde mu'cizenin zuhuru aklen caizse de vukuu noktasında mümtenedir⁶⁰ diyen Âmidî, mütehasıs kelamcılarının kitaplarında bu konunun uzun uzun izah edildiğini söyler ve şu açıklamaları yapar:

“Şayet peygamber olan zat; ‘doğruluğunun delili şu sandıktan veya şu kayadan bir devenin çıkmasıdır’ der ve özelliklerini sayarsa, bununla birlikte biz daha önce böyle bir olayın vuku bulmadığını da bilirsek, peygamberin tarif ettiği tarzda gerçekten deve ortaya çıkarsa; Allah Teala’nın nübüvvetini ispat sadedinde resûlüne verdiği bu tarz haberler de mu’cize olarak nitelendirilmelidir. Burada harika olan şey tahaddi esnasında mu’cizeyi gösteren kişinin bunun hakkında bilgi sahibi olmasıdır. Burada asıl olan şey, evvelen bilgi sahibi olmadığı bir hususta Allah’ın nebisini tasdik makamında bilgilendirmesidir. Aksi düşünülüğünde Bunun hakkında bilgi sahibi olduktan sonra her bilgi verenin verdiği bilginin mu’cize olması gerekirdi ki bu da beyhude bir iddiadır.”⁶¹

9-Resulün risaletini tebliğde, tebliğ ettiği kişilere mühlet vermenin vacip olduğunu ya da peygamberin çağrısına karşı hadiselerle bakıp sonra karar verme arzusunun belirtilmesi durumunda bunların isteklerinin yerine getirilmesi gereğini ifade edenlerin bu iddialarının hiç bir mesnedinin olmadığını söyleyen Âmidî, Mu’tezile’nin, mühlet isteyen bu mühletin verilmesi gerektiği görüşünü savunmak suretiyle kendilerini ilzam ettiklerini ayrıca belirtir.⁶² Ehl-i Hakk’ın ise böyle bir durumu kabul etmediğini vurgular ve gerekçesini de şu şekilde izah eder: “Ahiret saadetini sağlamada, dünya hayatını düzene sokmada, hakk yola irşad etmede, halkın nizam ve düzenini sağlama hususunda, son derece açık ifadeler, görkemli davetiyle beraber göstermiş olduğu parlak mu’cizeler ve apaçık delillerle doğruluğu ortaya çıktıktan sonra mühlet istemek nasıl olur da vacip olarak kabul edilir?”⁶³ diye sorduktan sonra bu

59 Âmidî, a.g.e, 337, Âmidî, Ebkaru’l-Efkar’da yalancının mu’cize gösterip gösteremeyeceği konusunu tartışmakta ve burada özellikle şeyhimiz diye nitelendirdiği Ebu’l-Hasan el-Eşari’nin, yalancının elinde mu’cize ızhârının imkansızlığı görüşünü savunduğunu ve bunların yanında arkadaşlarımız diye nitelendirdiği Eşari ekolüne mensup kelamcılarının da aynı görüşte olduklarını, ancak bunu ret etmede farklı bir yöntem kullandıklarını ifade etmektedir. bkz. Ebkaru’l-Efkar, 524a-525a

60 Âmidî, a.g.e, 337

61 Âmidî, a.g.e, 337

62 Bkz. Âmidî, a.g.e, 338; Abdülkerim Şehristani, a.g.e, 418-431

63 Âmidî, a.g.e, 338

durumu kabul eden mu'tezile'nin gerekçelerinin iyilik ve kötülüğün zati olduğunu kabullerinden kaylandığını belirtir.⁶⁴

Âmidi, peygamberin tebliğine karşılık kendisinden mühlet istemenin yanlışlığını izah etmeye devam eder ve sözlerini şöyle sürdürür: "Peygamber apaçık delillere dayandıktan sonra Allah'ın zâtı ve sıfatları ile ilgili verdiği haberler, dünya ve ahiret hükümleri ile yaptığı açıklamalardan sonra nasıl olur da böylesi bir mühlet istenir? Bu sebeple peygamberlerin durumlarını araştırdığımızda onların, insanları Allah'a davet ettiklerini, önceki peygamberlerin bildirdikleri gibi Allah'ın marifetine çağırdıklarını ve önceki peygamberlerin davetleri üzere devam ettiklerini görürüz."⁶⁵

Âmidi bu konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak için bir örnek me-seleyi izah etmektedir. Kurtuluşun peygamberin çağrısında olduğu bilinmesine ve mühlet isteme sonucu ortaya çıkacak gecikmenin onun helakine sebep olacağı bilinmesine rağmen kişinin mühlet istemesi ancak şuna benzer: Bütün annelik şefkat ve merhameti ile birlikte bir anne çocuğuna derse ki : 'yavru-ğum şu gittiğin yolda vahşi hayvanlar ve yok edici tehlikeler vardır, sakın bu yoldan gitme' buna karşı - ki bunun yapılması mümkündür.- çocuk: 'ben yırtıcı hayvanları ve imha edici tehlikeleri tanıyorum. Onun için benim bu yoldan sakınmama gerek yok' der ve o yola devam ederse sonuçta dönüşü mümkün olmayan ve telafi edilemeyen bir hata yaptığı için helak olacağı açık bir durumdur. Doğal olarak bu durum neyi gerektiriyorsa nebinin doğruluğu ortaya çıktıktan sonra kendisinden mühlet isteyen insanın durumu da aynıdır.⁶⁶

Âmidi bununla nübüvveti inkar konusunda ileri sürülen mühlet isteme ve bu mühlet sonucu nübüvvetin iptali hususunun aslında bütün dayanaklardan yoksun olduğu, bunun yanında peygamberliğe imanın bir pazarlık konusu yapılamayacağını söyler, çünkü kişi bu süre zarfında ölebilir, bu durumda ebedi husrana uğramış olur. Bu sebeple doğruluğu ortaya çıktıktan sonra hiç bir ön şart ileri sürülmeksizin peygamberliğin tasdik edilmesi gerekmektedir. Nebinin kendisinin böyle bir yetkisi olamaz. Çünkü sonucun ne olacağı peygambere de meçhuldur. Onun için böylesi bir itirazın hiç bir mesnedinin olmadığı izahtan varestedir.

10-"Allah'ın iman etmeyeceğini bildiği halde insanlara peygamber göndermenin kötülüğü ve kişinin taşıyamayacağı sorumluluğun altına sokulmasının çirkinliği" ile ilgili iddiaya karşı, insanın sorumluluğu ve bu sorumlu-

64 Âmidi, a.g.e, 338

65 Âmidi, a.g.e, 338

66 Âmidi, a.g.e, 338; *Ebkaru'l-Efkar*, 520a

luğun ancak peygamberle gerçekleşebileceği hakikatinden hareketle cevap vermek mümkündür.⁶⁷

Kur'an-ı Kerim'de bu iddia ile ilgili yeteri kadar cevaplar mevcuttur. Biz bunlardan sadece bir tanesini hatırlatmakla yetineceğiz. "(Ey Muhammed!) Biz, Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik; İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, (İsraili) boylara, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik. Davuda da Zebur'u verdik. Bu elçilerden bir kısmını daha önce sana anlattık, bir kısmını da anlatmadık. Allah Musa il de konuştu. (Bunlar) artık elçilerin ardından insanların Allah'a karşı bir delilleri olmaması için müjdeci ve uyarıcı (olarak gönderilen) peygamberlerdir. Allah azizdir, hakimdir."⁶⁸

Ayeti kerime'de dikkat çekilen husus insanların öne sürebilecekleri bir mazeretlerinin kalmamasıdır. Dolayısıyla peygamberler gönderilmemiş olsa idi insanlar bir başka ayetin ifadesi ile şunu diyebilirdi: "Ey Rabbimiz! Biz sapıtmadan ve yoldan çıkmadan önce senin ayetlerine tabi olmamızı sağlayacak resuller bize gönderseydin ya,"⁶⁹ söyleme imkanına sahip olabilirdi.⁷⁰

Bütün peygamberler, insanların önünde Hak yol'u teorik ve pratik olarak sergilemekten başka bir amaçla gönderilmemişlerdir, ki kıyamet gününde günahkar bir kul, Hakk'ı bilmediğini söyleyerek mazeret öne sürmesin. İşte bu nedenle Allah, yeryüzünün çeşitli yerlerinde çeşitli peygamberler ve kitaplar göndermiştir. Bu peygamberler, hak bilgisini büyük sayıda insan topluluğuna ulaştırmışlar ve arkalarında insanlara hidayet rehberi olarak kitaplar bırakmışlardır. Artık buna rağmen yolunu sapıtan kişi, suçu Allah'a ve resullerine yükleyemez. Bundan kendisi sorumludur. Çünkü Hakk kendisine geldiğinde onu kabul etmemiştir. Yahut da sorumluluk, Hakk'ı bilen, fakat bunu sapık kişilere tebliğ etmeyene aittir.⁷¹

Nübüvveti inkar etmekle beraber Sabiilerden Şit ve İdris (a.s) ile Berahime'den Adem ve İbrahim (a.s)'ın peygamberliklerine iman⁷² iddialarından hareketle Âmidi nübüvveti ispat bahsinde Sabiiler'in ve Berhime'nin çe-

67 Bkz. Âmidi, a.g.e, 339; Ebkaru'l-Efkar, 520b; Şehristani, a.g.e, 441

68 4,Nisa, 163-165

69 Bkz. 20, Taha, 134; 28, Kasas, 47

70 Bkz. Elmalı'lı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 1531

71 Bkz. Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, I, 385

72 Âmidi, a.g.e, 339

lişkilerine dikkat çeker ve her iki grubun kendilerini ilzam ettiklerini zikreder.⁷³ Âmidi, zikredilen peygamberlerin dışındaki peygamberlerin inkarı konusunda görüş beyan edenlere şu soruyu yöneltir: "Peygamber olarak kabul ettiğinizi söylediğiniz bu peygamberlerin doğruluklarını siz ne ile isbat ettiniz ki bunların dışında diğer peygamberleri inkar ediyorsunuz?" Doğal olarak şunu kabul etmek durumundasınız; inandığınızı söylediğiniz peygamberlerin peygamberlikleri ne ile tesbit ediliyor ve hangi delilleri ileri sürüyorsanız diğer peygamberler için de aynı delili kullanmak zorundasınız. Aksi halde siz sadece kendi arzunuzla hareket etmiş olacaksınız ki bu da iddialarınızın içini tamamen boşaltır.⁷⁴

Âmidi, burada cüzden külle gitmek suretiyle nübüvve eleştiri getirenlerle karşı kendi iddialarından hareketle kendilerini ilzam etmeye çalışmaktadır. Doğal olarak kişiyi bir peygamberi kabule götüren saik ne ise diğer peygamberler için de aynı durum söz konusu olmalıdır. Peygamberlerden bir kısmını kabul edip, bir kısmını reddetmekle aralarında ayırım yapmak; 'Allah peygamber göndermez, ya da Allah'ın peygamber göndermesi akla aykırıdır' tarzındaki iddiaları ile düşükleri tenakuz izahı gerektirmeyecek kadar açıktır.

Tenasuh ehlinin nübüvveti inkar iddialarına gelince, daha önce aktarıldığı gibi tenasuh ehline göre insan kendisini her türlü kötü duygulardan arındırır ve sağlıklı bir yol takib ederse o kişi nefsinin arındırıldığı için sonuçta melekut alemine yükselir ve nebi ya da melek türü bir varlığa dönüşür. Durum böyle olunca ayrıca peygambere ihtiyaç yoktur.⁷⁵ İddialarını ileri sürmüşlerdi. Âmidi bu iddiayı çürütürken şu hususlara dikkat çekmektedir; Tenasuh ehline göre insanlar dünyada yaptıklarına karşılık tekrar yaratılışlarında ya bir insan, ya bir hayvan, ya da bir bitki suretinde varlığını devam ettirecektir. Ancak tekrar dünyaya gelişlerinde daha üstün veya daha aşağı bir konumda olmalarını sağlayan şey nedir? Başka bir ifadeyle bu durum nereye kadar devam edecektir? Faziletlerin en üst mertebesine gelen bir insan bu üstünlüğüne karşı nasıl bir mukabele görecektir? Ya da düşüşün en alt tabakasında yer alan bir kişi bu düşüşünün karşılığını ne ile ödeyecektir? Bu durum, akıl iyiyi ve kötüyü belirlemede yeterlidir iddiası ile de çelişmektedir. Çünkü akıl kişinin yaptığıının karşılığının tam olarak verilmesini gerektirmektedir, oysa bu akla muhaliftir. Doğal olarak bu durumda kendi kendilerine çelişkiye düşmektedirler.⁷⁶

73 Âmidi, a.g.e, 339

74 Âmidi, a.g.e, 339

75 Âmidi, a.g.e, 323

76 Âmidi, a.g.e, 339-340